

DEVÄTDESIATE NARODENINY RUDOLFA DOBIÁŠA (rozhľady)

TIBOR ŽILKA

Je to šťastná chvíľa nielen pre literárnu obec, ale pre celé Slovensko: dožíva sa úctyhodného veku spisovateľ, básnik a autor literatúry faktu, ktorý prešiel peklom komunistických lágrov. Rudolf Dobiáš sa narodil 29. septembra 1934 v Dobrej pri Trenčíne. Pán Boh mu daroval dlhý život, aby o svojich útrapách a skúsenostiach mohol priniesť svedectvo vo svojej literárnej tvorbe. Nie náhodou je naším slovenským Solženicynom. Rudo Dobiáš strávil vo väzení 6 rokov a 5 mesiacov, z toho 5 rokov a 5 mesiacov v uránových baniach. Bol zaistený 23. decembra 1953 na dvore v Dobrej, ale vraj to zvládol pomerne pokojne, aj vďaka predvianočnej spovedi, ktorú absolvoval ešte v Bratislave. Mal iba 19 rokov a študoval slovenčinu – ruštinu v 1. ročníku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

V procese, ktorý sa začal 11. augusta 1954, bol odsúdený na osemnásťročné väzenie. Bol členom ilegálnej organizácie *Stráž ľudu*, jej činnosť spočívala hlavne vo výrobe a vydávaní protikomunisticky ladených letákov. Istým spôsobom nadväzovala na *Bielu légii*, ktorá tiež pôsobila predovšetkým v Trenčíne a jeho okolí. R. Dobiášovi hrozilo, že keď sa dokáže, že bol ideovým vodcom *Stráže ľudu*, môže byť odsúdený na trest smrti. Doslova píše: „*Môj obhajca ma pred súdnym pojednávaním upozornil, že ako ‚ideovému vodcovi‘ Stráže ľudu v prípade, že by sa to, čo Huňa popriznával, aj potvrdilo, hrozil by najvyšší trest*“ (Baláž 2014, 36). Treba ešte dodať, že Ján Huňa viedol tajnú organizáciu *Stráž ľudu*, ktorá nadväzovala na skauting a sám aj pripravoval letáky. Napokon tieto letáky boli bezprostrednou príčinou zatknutia R. Dobiáša, hoci tých letákov nebolo veľa. V rokoch 1950 – 1952 vyrobili asi 6 druhov letákov v náklade asi po 50 kusov. Keďže R. Dobiáš býval v Trenčianskej Teplej a chodil do gymnázia v Trenčíne, časť týchto letákov nechával vo vlaku, časť na rozličných miestach po parku alebo na staničných verejných záchodoch.

Za túto činnosť teda dostal takmer trest smrti. Za zdanlivo miernejší trest môže ďakovať aj tomu, že 5. marca 1953 zomrel J. V. Stalin a 14. marca 1953 náhle aj Klement Gottwald, a predsa len súdy trochu upustili od udelenia hrdelného trestu za každú cenu. Prepustili ho na základe amnestie k 15. výročiu oslobodenia Československa Sovietskou armádou. Aj po prepustení z väzenia bol neustále diskvalifikovaný, vysunutý na vedľajšiu koľaj. Až po roku 1989 sa mohol vyjadrovať a písať o svojich skúsenostiach s totalitným režimom. Jeho životopis je síce mnohým známy, možno sa teda viac koncentrovať na súvislosti biografických faktov a literárnej tvorby oslávenca.

Vieme, že literárna tvorba sa môže oprieť o dva pramene: 1. autor môže čerpať námety zo svojich bohatých životných skúseností; 2. východiskom pre tvorbu môžu byť čitateľské zážitky, potom vznikajú diela, založené buď na intertextualite alebo z vypočutia príbehov od iných ľudí. Je priam zákonitá, že Dobiášova tvorba vychádza predovšetkým z vlastných životných skúseností. Tu treba spomenúť, že v neľútostných podmienkach sa R. Dobiáš postretával s významnými osobnosťami. V jáchymovských lágroch bol dva roky v spoločnej cele s Eugenom Löblom, ekonómom, ktorý bol pred zatknutím námestníkom ministra obchodu a ktorý bol súdený v procese s Rudolfom Slánskym. Zo 14 odsúdených iba traja unikli trestu smrti, medzi nimi bol aj E. Löbl (1907 – 1987). V novej knihe R. Dobiáša *Ako sme to zvládli* (2024) nachádzame profily niektorých z týchto osobností: je medzi nimi Anton Srholec, nedávno blahorečený Janko Havlík, ďalej tí, ktorí mu najviac pomohli aj v ťažkých časoch – Emília Drugová, „*veľmi dobrá žena a jedna z najlepších rozhlasových pracovníčok*“ (Dobiáš 2024, 182), Ján Turan, redaktor. Samotná tvorba R. Dobiáša je veľmi pestrá a rozvetvená: zaslúži si pozornosť nielen jeho próza, ale aj poézia, osobitné miesto zaujíma

literatúra faktu, hlavne jeho štvordielna publikácia *Triedni nepriatelia*. Stretol sa aj s niektorými hokejistami, majstrami sveta z roku 1949 v Štokholme, ktorí sa tiež ocitli vo väzení a v jáchymovských baniach pobudli dobrých 5 rokov (Vladimír Kobranov, Stanislav Konopásek, Gustav Bubník).

Vžime sa do situácie mladého, dvadsaťročného väzňa, ktorý sa na súdnom pojednávaní po dlhých mesiacoch prvýkrát stretáva aj s vlastnou mamou. Samozrejme, po vynesení rozsudku sa odvoláva a nasleduje niekoľkomesačné čakanie na výsledok. Je premiestnený z Bratislavy do Prahy, do smutne známej basy Pankrác. Odcitujem v tejto súvislosti samotného autora najnovšej knihy: „*Keďže som mal vysoký trest, bol som ubytovaný v cele, ktorá bola v blízkosti ciel odsúdených na smrť. V neskorej jeseni 1954 som nadránom počul, keď odsúdencov odvádzali na popravu. Počul som buchot na chodbe, tlmené výkriky. Z popravišťa sa ozval výkrik: „Nech žije sloboda!“*“ (Dobiáš 2024, 100).

Túžbu po slobode prežíval R. Dobiáš nielen vo väzení, ale ani po prepustení na slobodu to nemal na ružiach ustlané. Začal sa však venovať literárnej tvorbe, vďaka pomoci E. Drugovej sa presadzoval hlavne v rozhlase ako autor rozhlasových hier. Spomienky na väzenský život však musel utlmovať, väzňov prepúšťali na slobodu zákazom hovoriť o tom, čo prežili a kde boli väznení. Skutočná sloboda prichádza až po Nežnej revolúcii. Vtedy sa mohol naplno realizovať a spracovať aj tragické príbehy z 50. rokov.

Osobitné miesto v jeho literárnych textoch zaujíma *Biela légia*, najmä odsúdenie a poprava troch absolventov trenčianskeho gymnázia – Antona Tunegu (1927 – 1951), Alberta Pučíka (1921 – 1951) a Eduarda Tesára (1922 – 1951). Medzi odsúdenými boli aj Gašpar Fronc (12 rokov), ako aj Ferdinand Daučík (10 rokov), futbalový reprezentant a tréner ŠK Bratislava a FC Barcelona, rodák zo Šiah, ktorý utiekol priamo z väzenia a s celou rodinou sa mu podarilo emigrovať. *Biela légia* bola hnutím s istým programom a názov dostala od istého Jozefa Vicena po februári 1948, hoci existovala už od roku 1945. J. Vicen bol spolu s Jozefom Mikulom zakladateľom *Bielej légie*.

Poprava troch absolventov trenčianskeho gymnázia je stálou témou R. Dobiáša a prenáša sa vo forme umeleckej fikcie aj do jeho literárnej tvorby. Ešte vhodnejším príkladom na prenos z reality do fikcie je jeho kapitola o odsúdení a poprave Tomáša Chovana (1926 – 1951), poručíka československej ľudovej armády. Večer pred popravou sa prišli s ním rozlúčiť: matka, brat Jozef a jeho strýko. O matke píše autor: „*Musela ešte priniesť synovi šaty, do ktorých ho zriadenci nastroja na poslednú cestu. O hodinku neskôr sa už môžu ísť na neho pozrieť. Aké je však ich prekvapenie, keď v prinesenom odeve uvidia cudzieho muža. Vzápätí Jozef Chovan (brat) objavil bratovo telo*“ (Dobiáš 2000, 40). Tento motív zámeny šiat sa stáva súčasťou novely R. Dobiáša *Mladší brat* a tvorí hádam najsilnejšiu časť (pointu) textu. Rozprávačom je mladší brat popraveného, ešte nezrelý, ktorý sa popravou svojho brata stáva dospelým: „*Dieťa vo mne zomrelo*“ (Dobiáš 2014, 123). Takto vyrozpráva príbeh na konci „mladší brat“: „*Videl som ho ešte raz, už bez života, v márnici. V to včasné sychravé ráno popravili troch odsúdencov na smrť. Noc sme prečkali na stanici, o šiestej sme však už boli v márnici... Mama ma vzala za ruku a viedla ma k otvorenej rakve. Videl som ostrý profil dohola ostrihanej hlavy, ruky, vytŕčajúce z čierneho obleku so striebornými pásikmi, nehybne položené na prsiach. Bol to Tomášov maturitný oblek. Až keď sme pristúpili bližšie, spoznali sme, že ho má oblečený niekto iný, cudzí a starší chlap*“ (ibid.). To je aj príklad, ako sa realita prenáša do umeleckého diela, do prozaického textu.

Je známe, že R. Dobiáš je autorom aj románu. Je to jediný pokus o dlhší príbeh spracovaný ako fikcia, vychádzajúca zo skutočných udalostí. Román Rudolfa Dobiáša *Johana. Johanin chlapec* s kriminálnou zápletkou sa zakladá na reálnych udalostiach.

V tejto súvislosti mi R. Dobiáš napísal v e-maile:

„Tibor, teší ma, že sa zaoberáš mojou Johanou, naozaj je v nej veľa reálnych udalostí. Príbeh je síce rámcovaný kúpeľnou scenériou, ale jeho základný kameň – dedinská roľnícka vzbu-
ra, vražda, súd a jeden popravený – je reálny. Stalo sa to v dedine pri Košiciach. Pôvodne som
myslel, že kúpele budú bardejovské, ale matkin slúžkovský príbeh ma posunul, ako si uhádol,
do Trenčianskych Teplíc. Z reality pochádzajú aj Matej a Johana, tradičná dedinská dvojica.
Trochu reálna je aj dvojica konškolákov Galovič a Gruber, Johanin chlapec v Prahe je inšpirovaný
mojím niekoľkotýždňovým pražským pobytom a reálnym príbehom maliara Jana Kristoforiho
(nájdeš ho v TN III – Maliar z Mukačeva). Príbeh židovskej rodiny je inšpirovaný službou mojej
matky v rodine kúpeľného lekára za slobodna, čiže do začiatku r. 1933. Viem, že všetci židovskí
pekári, obchodníci a predpokladám i lekári z Trenčianskej Teplej a okolia boli vyvezení. Nepátral
som v tomto smere v archívoch, možno v Trenčianskych Tepliciach by som sa bol viac dozvedel,
ale to nebol hlavný motív románu.“

Samotný kriminálny príbeh je vhodný na pertraktovanie závažnej témy atraktívnou formou
(Žilka 2018, 183 – 184). Jeho základom v Dobiášovom románe je dedinská vzbu-
ra proti kolekti-
vizácii, vražda jedného z organizátorov, naháňanie roľníkov do družstva a odsúdenie nevinného
človeka, a to autor čerpal z reality. Tým nevinným človekom je Matej, manžel Johany a otec Jána.
Príbeh je rámcovaný kúpeľnou scenériou, ale – ako ma informoval sám autor – pôvodne chcel
umiestniť dej do Bardejovských Kúpeľov, no po úvahe si radšej zvolil pre miesto deja Trenčianske
Teplice a jeho okolie, napokon aj preto, lebo pochádza a aj žije v Dobrej, ktorá je súčasťou
Trenčianskej Teplej, nachádzajúcej sa veľmi blízko kúpeľov. Z reality čerpal autor aj dvoch prota-
gonistov príbehu, Mateja a Johanu, tradičnú dedinskú dvojicu. Pre Dobiáša bola prototypom pre
postavu Johany jeho vlastná matka, ktorú vykresľuje ako jednoduchú dedinskú ženu s typický-
mi kladnými vlastnosťami. Z tohto manželstva pochádza Johanin chlapec, ktorý zo slovenského
prostredia prechádza do Prahy. Do tejto postavy autor transponuje sám seba, najmä jeho krátky
pobyt sa po sedemročnom väzení v jáchymovských baniach stal námetom pre pôsobenie Jána,
Johaninho chlapca v Prahe.

Po prepustení na slobodu R. Dobiáš skutočne navštívil Prahu, vďaka Emanovi a Janovi
Zábranovi v septembri v roku 1960 sa osobne stretáva s básnikom Holanom na Kampe (Baláž 2014,
95 – 98). Hoci Holan vôbec nevychádzal zo svojho bytu na Kampe, bol ochotný prijať R. Dobiáša,
určite ako politického väzňa a záujemcu o literatúru. Autor vo svojej tvorbe prenáša do textu aj
príbehy, ktoré sám zažil a aj opísal v dokumentárnej próze. R. Dobiáš prejavoval záujem o literárnu
tvorbu už v časoch, keď študoval na gymnáziu v Trenčíne. Už ako osemnásťročný čítal básne a mal
aj obľúbených básnikov – V. Beniaka, R. Dilonga a A. Žarnova (Baláž 2014, 15). Najviac spomína
V. Beniaka, najmä jeho báseň *Spoveď v Santa Maria Maggiore* zanechala v ňom hlboký zážitok.
Rezonovalo v ňom hlavne to, čo vyvieralo z kresťanských zdrojov. Popri slovenských básnikoch tre-
ba spomenúť aj V. Nezvala, najvýraznejšieho predstaviteľa poetizmu. Ide o potrebu lyrizmu v texte
ako obrany proti zmechanizovanému svetu. Prevaha citu i básnickej krásy aj v básňach, ktoré sa
viažu k námetom z väzenského života.

R. Dobiáš si na Jáchymov spomína aj v básnických textoch, ktoré vyšli pod názvom *Noci a dni*
(2016). Celá zbierka má 6 častí a veľmi často sa v nej vyskytujú žánre z náboženskej oblasti (mod-
litba, rekviem, litánie). S *Bibliou* korešponduje aj názov cyklu *Rozhovory s Rúth*, lebo samotná Rúth
je známa postava zo *Starého zákona*. V tomto cykle sa nachádza aj báseň pod názvom *Modlitba*
za básnika, venovaná Svetoslavovi Veiglovi. Tento známy náboženský žánr preferuje autor aj
v cykle *Medzi trávou a vetrom*, ide o tieto básne: *Modlitba za veľké deti*, *Modlitba za opustené deti*,
Ranná modlitba. K spomienkam na väzenský život sa vracia básnik v nekrológoch, ktoré vznikli
pri príležitosti smrti a ktoré zhrnul do cyklu pod názvom *Jáchymovskí chlapci*.

Keďže väčšina básní tohto cyklu je nekrológom pri príležitosti smrti niekdajších spoluväzňov (Hieronym Mokrohajský, Ivan Masár), dve básne majú v názve aj slovo rekviem. Jedna báseň je venovaná Antonovi Srholcovi (*Zdravica Antonovi Srholcovi*), s ktorým sa zoznámil práve počas väzenia a prežili spolu niekoľko rokov v jáchymovských baniach. Básne majú svoju hĺbkú a citový rozmer, týkajú sa života v neľútostných podmienkach, keď všetci boli vystavení rádiovému žiareniu. Ale je to iba jeden cyklus, inde sa však básnik hlási ku kresťanstvu a čerpá námety, motívy z *Biblie* a zároveň pridáva do textu svoje bohaté skúsenosti z príbehov – ako sám hovorí – z prítomia. U neho biblické námety, texty s náboženskými alúziami nemajú persiflážny (ironický) charakter ako u súčasných básnikov (Vlado Puchala, Viliam Klimáček, Pavol Janík, Igor Hochel, Jozef Urban), lebo sa spájajú s vlastnými skúsenosťami z väzenia. Elegický či ódický charakter textu tu jednoznačne korešponduje s vážnosťou témy. Piata časť má názov *Jáchymovskí chlapci*, tvoria ju príležitostné básne, často napísané pod vplyvom odchodu zo života niektorého zo spoluväzňov. Možno povedať, že častou témou u neho je osud Hieronyma Mokrohajského (1931 – 2000), ním sa zaoberá aj v knihe rozhovorov A. Baláža *Vyniesť na svetlo dňa príbehy dlhej noci* (2014). Ako osemnásťročný bol odsúdený a prežil vo väzení 15 rokov. Keď zomrel, R. Dobiáš mu venoval báseň, ktorá pozostáva z konkrétnych faktov jeho života:

Elégia za Mokym

*Volali sme ho Moký.
V skutočnosti sa volal Hieronym Mokrohajský.
To meno vám určite nič nehovorí.
Je to pochopiteľné.
Nemali ste ho odkiaľ poznať.
Nestrávil ste pätnásť rokov v base ako on,
a keby len v base, ale v uránových baniach.
Tam ho vo veku osemnásť rokov a jeden mesiac
poslali na pätnásť rokov sudcovia a prisediači z ľudu.
Mal sedemnásť rokov a desať mesiacov
keď cez rieku Moravu prešiel do Rakúska,
čo sa však vtedy nesmel.
(Vtedy, rozumej v minulom storočí.)
18. marca 2001
by sa bol Hieronym Mokrohajský dožil sedemdesiatky.
Ibaže zomrel. Skolila ho rakovina pľúc.
Neviditeľné zrnká rádioaktívneho prachu,
ukryté v podpalubí jeho tela, ožili, keď to najmenej čakal.
Po päťdesiatich rokoch mierového spolunažívania
mu vypovedali vojnu a zaútočili ako prvé.
Hieronym Mokrohajský už nežije.
Jeho meno nájdete vyryté do mramoru
jedného z miliónov pomníkov,
nechránených pred vetrom, dažďom a zabúdaním.
Jemu to nevadí.
Osamelý medzi osamelými
bude mať konečne pokoj od tohto sveta a jeho zákonov.
Môže písať básne, ktoré nestihol napísať,*

*tie načarbané na cigaretové papieriky
medzičasom zotleli za výdrevou banských diel.*

Záverom musím vzdať hold dvom ženám-hrdinkám, ktoré nemožno nespomenúť pri vzácnom jubileu R. Dobiáša. Hrdinkou je nesporne matka, ktorá si musela vypočuť rozsudok priamo v sále a ktorý znel na 18 rokov väzenia. Takmer dvadsaťročný väzeň by sa mal dostať na slobodu ako tridsaťosemročný. Matka musela prežívať strašné muky, ach, tá radosť po udelení amnestie, ale čoskoro syn musí narukovať. Ťažko nedávať jej skon v máji 1962 do súvislostí s nevšedným osudom jej syna. Zomrela v Bratislave na Heydukovej ulici. Druhou hrdinkou je žena Rudolfa Dobiáša, s ktorou sa zoznámil v čase vojenčiny, keď bol na „opušťáku“ doma. Aká to náhoda, že sa za slobodna volala Dobiasová, hoci s krátkym **a!** Tak si píše svoje priezvisko aj Miroslav, prvorodený syn. Navyše jej krstné meno je rovnaké ako zosnulej matky oslávenca Dobiáša, čiže Helena. Ako manželia žijú spolu od januára 1963. Spoločne museli prekonať veľa horkých chvíľ a prekážok, pokiaľ sa Rudo Dobiáš dostal na výslnie. Všetka česť, že to zvládli spolu a vychovali tri deti. Jedno z nich ide po šlapajach otca. Miroslav Dobias sa vydal na spisovateľskú dráhu, je autorom dvoch úspešných románov.

Napriek tomu, že Dobiášov život bol nesmierne ťažký, dožíva sa krásneho jubilea. Nech mu Pán Boh naďalej pomáha, nech je zdravý a vitálny. Potrebujeme nielen jeho vzácne knihy, ale aj skúsenosti, ktoré neustále odovzdáva aj mladšej generácii, je a zostane jej vzorom. Jeho tvorba je v tomto období obzvlášť aktuálna, lebo na východe od nás zúri vojna, ktorú vyvolali Rusi. Ich predchodcovia boli príčinou aj utrpenia a prenasledovania našich ľudí v 50. rokoch, čo prežíval aj on kvôli amatérskym letákom. Nech zostane ešte dlho medzi nami!

LITERATÚRA

- Baláž, Anton. 2014. *Vyniesť na svetlo dňa príbehy dlhej noci*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Dobiáš, Rudolf. 2000. *Zvony a hroby*. Bratislava: DILEMA.
- Dobiáš, Rudolf. 2014. *Príbehy z prítmnia*. Bratislava: Hlbiny.
- Dobiáš, Rudolf. 2024. *Ako sme to zvládli*. Čachtice: Parcela, s. r. o.
- Žilka, Tibor. 2018. Afterword. Rudolf Dobiáš – the Slovak Solzhenitsyn. In: Dobiáš, R.: *A long Night's Stories*. Bratislava: Hlbiny, 174 – 187.

KONTAKT

prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.
tzilka@ukf.sk